

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГАЛИЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІМЕНІ В'ЯЧЕСЛАВА
ЧОРНОВОЛА
ЮРИДИЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ

Циклова комісія юридичних дисциплін

КУРСОВА РОБОТА

з дисциплін

Цивільне права/Цивільний процес

на тему:

**Правове регулювання векселів і порядок відновлення прав на них у
разі втрати**

Виконав:

Студент групи Пб-21

Москалюк В. О.

Науковий керівник

К.ю.н., Руденко О.А.

Оцінка _____

Тернопіль , 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ I. Вексель, як об’єкт цивільного права.....	5
Поняття «векселя», його правова природа та види.....	5
Особливості обігу векселів в Україні	8
Розділ II. Захист права власності на вексель у разі його втрати	17
Реалізація права на звернення до суду із заявою про визнання векселя недійсним і відновлення прав на нього	17
Підготовка до розгляду, розгляд і вирішення справ про відновлення прав на втрачені векселі у цивільному судочинстві.....	21
Віндикаційний позов як спосіб захисту прав власників векселів у разі їх втрати.....	25
Розділ III. Зарубіжний досвід правового регулювання векселів та порядку відновлення прав на них у разі втрати, та шляхи його застосування в Україні	27
Висновки	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34

ВСТУП

Актуальність: Вексельне право як сукупність норм, що регулюють відносини між особами, причетними до вексельного зобов'язання, на початку свого історичного розвитку було частиною торговельного права, але з часом відокремилося у самостійну галузь. У італійський період його розвитку була визначена форма векселя, з'явилися інститути акцепту, авізо, авалю, протесту; у французький період, найважливішою правовою пам'яткою якого є «Code de commerce» 1808 р., з'явився індосамент (жіро); у германський період вексель став формальним актом, відірваним від матеріальних відносин, що зумовлювали його виникнення. Загальногерманський вексельний статут 1849 р. став основою Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі, запровадженого Женевською конвенцією 1930 р [7].

Внаслідок переходу України від планової до ринкової економіки дедалі частіше постає проблема формування повноцінного ринку векселів. І це не дивно, бо вексель є унікальним по своїй природі фінансовим інструментом що здатний подолати не лише складності що впливають з організації, а й забезпечити вирішення непростих фінансових та господарських питань, таких як наприклад підвищення оборотності обігових коштів, стримування темпів інфляції, подолання неплатоспроможності тощо.

Модернізація економіки України в ракурсі інноваційно-інвестиційного розвитку потребує доволі значних фінансових ресурсів, стабільного розвитку усіх ринкових галузей, а також своєчасних розрахунків між господарюючими суб'єктами.

Проблема обігу векселів займає важливе місце в дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених-економістів. Науковців-зарубіжників, які здійснили вагомий внесок у розв'язання даної проблеми постали працями Т. Батіщєва (Казахстан), Ф. Гудкова, В. Зверєва (Росія), В. Тарасова (Білорусь). Питанням практики і теорії вексельного обігу присвячені наукові праці зокрема й таких українських вчених-економістів: А. Авакова, С. Гуткевича, А.

Демківського, М. Дем'яненка, О. Єфімова, М. Корінька, Ю. Куценка, В. Мельника, С. Мошенського, Т. Рудненко, О. Федоренка, Ф. Федорченка та інших, у яких висвітлено концептуальні основи формування вексельного ринку в Україні, а також його нормативно-правове регулювання, однак незважаючи на значний науковий доробок вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, залишається багато питань, що є дискусійними і потребують подальших досліджень та поглибленого вивчення.

Розділ I. Вексель, як об'єкт цивільного права

Поняття «векселя», його правова природа та види

Задля того аби зрозуміти суть особливостей вексельного обігу, шляхів оспорювання та поновлення прав на них слід спочатку визначити що таке сам вексель.

У вітчизняній літературі поняття векселя набуло наступного вигляду: «Вексель - цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векседавця сплатити визначену суму грошей власнику векселя після настання строку» [6].

В свою чергу законодавче визначення дещо ширше за наукова. Відтак у вітчизняному законодавстві під векселем розуміється: «цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векседавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю)», а це власне в свою чергу вказує на зобов'язуючий характер цього документу [3].

Розрізняють прості та переказні векселі.

Простими є векселі, сутність яких полягає у простому і нічим не обумовленому зобов'язанні векседавця сплатити власнику векселя у певний строк у певному місці вказану суму.

Для переказних векселів (їх ще іноді називають «траттами») характерним є наявність письмового наказу векседавця про сплату векселедержателю платником за векселем (або трасатом) визначеного обсягу грошових коштів у відведений час та у визначеному місці.

Також, для останніх характерною є така особливість що в якості отримувача цих сум виступатиме як індосат (кожний з наступних векселедержателів) так і безпосередньо ремітент (перший векселедержатель).

Форма векселів та її особливості встановлюються відповідними положеннями ратифікованого УНІФІКОВАНОГО ЗАКОНУ ПРО ПЕРЕКАЗНІ ВЕКСЕЛІ ТА ПРОСТІ ВЕКСЕЛІ (далі – уніфікований закон).

Відповідно його положень для дотримання питань стосовно форми простий вексель повинен містити наступне:

1. має бути назва "простий вексель", яка вписується в текст документа тією ж самою мовою, що й документ;
2. зобов'язання сплатити визначену суму грошей, що випливає з нього повинно бути безумовним;
3. вказаний строку платежу;
4. місце, здійснення платежу;
5. має бути вказана особа, якій або за наказом якої потрібно провести платіж;
6. вказати дату і місце видачі такого векселя;
7. та потрібна наявність підпису векселедавця, тобто особи що видає документ.

Щодо переказного векселем, то він в свою чергу повинен містити наступне:

1. Назва "переказного векселя", яка підлягає включенню до тексту документа тією ж самою мовою, що й складений документ;
2. Наказ безумовного характеру щодо сплати визначеної грошової суми;
3. Найменування трасату, тобто особи, яка повинна платити;
4. Вказаний чіткий строку платежу;
5. Вказано місця, в яких повинен здійснюватися платіж;
6. Найменування тої особи, якій або за наказом якої потрібно провести платіж;
7. Дата і місця видачі такого векселя;
8. Підпису трасант [7].

Слід наголосити, що у Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку є затверджене положення про вимоги до стандартної (типової) форми виготовлення вексельних бланків, яке має зразки відповідних типових форм для вексельних бланків як на прості так і на переказні векселі [8].

Особливості обігу векселів в Україні

Вексельний обіг в Україні та його особливості врегульовується положенням закону України «Про обіг векселів в Україні» (далі - закон про вексельний обіг).

З цього нормативно-правового акту випливає те, що видача переказних і простих векселів допускається лише задля грошового боргу фінансового характеру за товари, роботи, та послуги, окрім фінансових банківських векселів, векселів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та фінансових казначейських векселів.

При видачі переказного векселя, трасант або векседавець простого векселя повинні мати зобов'язання перед особою, якій має бути здійснено платіж, або особою, якій чи за чиїм наказом такий платіж має бути здійснений. Зазначена сума зобов'язання повинна бути не меншою, ніж сума платежу зазначена у векселі.

Умова щодо здійснення платежів за допомогою векселів обов'язково відображається у відповідному письмовому договорі. В разі видання або передачі векселя згідно з цим договором, грошові зобов'язання, пов'язані з платежами за цим договором, припиняються, а замість них з'являються безпосередньо нові грошові зобов'язання, що так чи інакше пов'язані з платежами за векселем.

Недотримання таких вимог тягне за собою відповідальність встановлену законом.

Цей закон також охарактеризовує поняття «фінансових векселів» - цінних паперів, що посвідчують зобов'язання безумовного характеру відповідної банківської установи оплатити після настання відповідного строку платежу встановлений обсяг грошових коштів на користь власника векселя.

Передбачається наявність розподілу таких векселів на фінансовий банківський вексель та фінансовий казначейський вексель з їх подальшою характеристикою.

Фінансовий банківський вексель є цінним папером, який безумовно зобов'язує банківську установу сплатити власнику векселя визначену суму після настання строку платежу.

Питання, щодо видачі, обігу, обліку, сплати та стягнення фінансових банківських векселів, встановлюються Національним банком України за погодженням з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Фінансовий казначейський вексель є цінним папером, який безумовно зобов'язує центральний орган виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, сплатити власнику векселя (векселедержателю) визначену суму після настання строку платежу. Ці векселі оформлюють заборгованість державного бюджету.

Порядок обліку, обігу, видачі та сплати за фінансовими казначейськими векселями, що видаються центральним органом виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, встановлюється Кабінетом Міністрів України відповідно до закону про Державний бюджет України.

Адміністратор системи електронного обігу фінансових векселів забезпечує ведення реєстру фінансових векселів, що видані у формі електронних документів, а також облік прав, пов'язаних з цими векселями, та їх погашення. Функції адміністратора системи електронного обігу фінансових векселів виконує юридична особа, яку визначає Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Національним банком України.

Цим законом також встановлено вимоги щодо форми векселя та порядку оплати за ним.

Як зазначено в положеннях статей 5 та 6, як переказні, так і прості векселі мають бути оформлені у документарній формі на бланках з високим рівнем

захисту від підроблення. Форма та процедура виготовлення таких бланків затверджуються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, за погодженням з Національним банком України, з урахуванням вимог Уніфікованого закону. Ці векселі не можуть бути переведені в бездокументарну форму (знерухомлені).

Варто зауважити, що фінансовий банківський вексель видається у документарній формі як електронний документ, тоді як фінансовий казначейський вексель може бути виданий у документарній формі як паперовий документ або як електронний документ.

На підставі погодження з Національним банком України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку встановлює склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів та іншої інформації, яка має бути вказана у фінансовому банківському векселі, виданому у формі електронного документа. Також, за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку визначає склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів та іншої інформації, яка повинна бути вказана у фінансовому казначейському векселі, виданому у формі електронного документа.

Вексель, який виданий на території України і місце платежу за ним також знаходиться на території України, має бути заповнений державною мовою. Найменування трасанта або векселедавця, а також інших осіб, які мають зобов'язання за векселем, заповнюється мовою, яка вказана у їх статутних документах.

Вексель підписується наступним чином:

- від імені юридичних осіб підпис здійснюється особисто керівником та головним бухгалтером (у разі наявності такої посади в штатному розписі юридичної особи) або особами, уповноваженими ними. У випадку, коли вексель підписується уповноваженою особою, до тексту векселя включається посилання

на внутрішній документ юридичної особи, в якому визначено повноваження цієї особи щодо підпису векселя;

- від імені фізичних осіб підпис на векселі здійснюється власноручно зазначеною фізичною особою або особою, уповноваженою нею. У підписі зазначається індивідуальний ідентифікаційний номер, який отримано з Державного реєстру фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів відповідним податковим органом. Виняток становлять випадки, коли особи з релігійних або інших переконань відмовилися від прийняття індивідуального ідентифікаційного номера та офіційно повідомили про це відповідні державні органи. Також в підписі зазначаються дані паспорта громадянина України або паспортних документів іноземця векселедавця або трасанта, включаючи серію та номер паспорта, найменування органу, що видав паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця, а також дату його видачі та місце проживання. Якщо вексель підписується уповноваженою особою, до тексту векселя додається згадка про довіреність фізичної особи, відповідно до якої ця уповноважена особа має право підписувати вексель;

Від імені фізичних осіб - підприємців, вексель підписується особою, яку по суті було як би зазначено власноручно або якою уповноважено від їх імені. В підписі зазначається дата та номер запису в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, а також докладаються дані паспорта громадянина України або паспортних документів іноземця векселедавця або трасанта (включаючи серію та номер паспорта громадянина України або паспортних документів іноземця, найменування органу, що видав паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця, дату його видачі та місце проживання). Якщо вексель підписується уповноваженою особою, в текст векселя включається посилання на довіреність фізичної особи, відповідно до якої ця уповноважена особа має право підписувати вексель.

Вексель, який видається у формі електронного документа, підписується наступним чином:

- від імені юридичних осіб - шляхом застосування електронного цифрового підпису керівника або уповноваженої ним особи, електронного цифрового підпису головного бухгалтера (якщо він має посаду головного бухгалтера в штатному розписі юридичної особи) або уповноваженої ним особи, а також спеціального електронного цифрового підпису юридичної особи, призначеного для підтвердження автентичності підпису на документах.

Фізичні особи або фізичні особи - підприємці можуть підписувати шляхом застосування одного електронного цифрового підпису відповідної особи або особи, уповноваженої нею.

Виконання платежу згідно з векселем на території України можливе лише шляхом безготівкового переказу коштів.

Особа, яка законно володіє векселем, має право передавати його іншим. Ця передача здійснюється шляхом виконання індосаменту, який включає написання передавального запису (зазвичай на звороті документа або на додатковому аркуші, відомому як алонжі), а потім передачу векселя цій особі.

В іменному індосаменті вказується ім'я особи, на користь якої вексель виписано - індосата. У бланковому індосаменті не вказується новий власник. Бланковий індосамент також може бути використаний на користь пред'явника. Заставний індосамент зазвичай використовується банком для кредитування підприємств, де векселі стають заставою. Передоручувальний індосамент може містити ряд умов, що передбачають просте доручення щодо операцій з цінним папером. В таких випадках індосат може передати цінний папір на користь наступної особи лише згідно з дорученням, з аналогічним обмеженням. Безоборотний індосамент виконується з застереженням "без обороту на мене", що знімає відповідальність векселедавця за неплатіжний та опротестований вексель.

Індосамент має бути простим і необмеженим. Будь-які обмежувальні умови вважаються недійсними (необов'язковими). Підпис на індосаменті

повинен бути ручним, тоді як інші його частини можуть бути нанесені механічними засобами [17].

Окремим моментом в законі виступає врегулювання питання обігу векселів між резидентами та нерезидентами (відповідно положень статті 9).

Згідно з валютним законодавством України, резиденти мають право виписувати та індосувати векселі, як переказні, так і прості, як в іноземній, так і в національній валюті, для розрахунків з нерезидентами за зовнішньоекономічними договорами (контрактами).

Умови здійснення розрахунків між резидентом та нерезидентом за допомогою векселів обов'язково відображаються відповідним зовнішньоекономічним договором (контрактом).

Резидент, який придбав вексель у іноземній валюті, і розрахунки між резидентами за таким векселем проводяться згідно з валютним законодавством України.

За допомогою положень статей 38-42 уніфікованого закону можна відстежити прямий процес використання векселя.

Згідно з цими статтями, держатель переказного векселя зі строком платежу на певний день або строк після дати складання чи пред'явлення повинен пред'явити вексель для оплати у сам день або протягом двох наступних робочих днів.

Пред'явлення переказного векселя до розрахункової палати є еквівалентним його пред'явленню для оплати.

Трасат, який здійснює платіж за переказним векселем, може вимагати, щоб вексель був переданий йому держателем разом з розпискою про отримання платежу.

Держатель не може відмовитися від прийняття часткового платежу.

Якщо частковий платіж здійснюється, трасат може вимагати, щоб на векселі була зроблена відмітка про цей платіж та видана йому розписка на підтвердження.

Держатель переказного векселя не може бути примушеним прийняти платіж до настання строки платежу.

Трасат, який здійснює платіж до настання строки платежу, робить це на свій власний ризик і під свою відповідальність.

Той, хто здійснює платіж при настанні строки платежу, вважається виконавцем свого зобов'язання, якщо він не мали місце груба недбалість або обман. Така особа має перевірити правильність послідовного ряду індосаментів, але не підписи індосантів.

У разі коли переказний вексель виданий у валюті, яка не має обігу в місці платежу, сума, яка підлягає сплаті, може бути сплачена у місцевій валюті за курсом, що дійсний на день настання строки платежу. Якщо боржник просочиться з платежем, держатель може на своє розсуд вимагати, щоб сума векселя була сплачена у місцевій валюті за курсом на день настання строки платежу або на день здійснення платежу.

Курс іноземної валюти визначається відповідно до місцевих звичаїв, що діють у місці платежу. Проте трасант може встановити, що сума, яка підлягає сплаті, буде розраховуватися за курсом, зазначеним у векселі.

Викладені вище правила не застосовуються, якщо трасант встановив вимогу про здійснення платежу у певній валюті (застереження щодо платежу в іноземній валюті).

Якщо сума переказного векселя виражена в валюті, яка має однакову назву в країні видачі і в країні платежу, але різний курс, то припускається, що малося на увазі використання валюти місця платежу.

У випадку, якщо переказний вексель не був пред'явлений для платежу протягом строку, встановленого статтею 38, кожний боржник має право внести його суму на рахунок депозиту компетентного органу влади, за рахунок та на ризик держателя.

Повертаючись до положень Закону України «Про обіг векселів в Україні», у випадку необхідності внесення змін до векселя, такі зміни можуть бути внесені за ініціативою його держателя лише векседавцем (у випадку переказного векселя - трасантом) шляхом закреслення попереднього реквізиту та написання нового реквізиту з датою внесення змін та підпису, відповідно до цього Закону.

Держатель векселя повинен надати згоду на внесення змін до тексту векселя шляхом написання на зворотному боці векселя фрази "відповідно до змін" з вказівкою дати внесення змін та виконання підпису відповідно до вимог цього Закону.

У випадку зміни строку платежу за переказним векселем, держатель векселя повинен отримати погодження (акцепт) від трасата щодо оплати векселя відповідно до нового строки. Якщо акцепт вже був наданий раніше, держатель векселя повинен отримати додаткове погодження від акцептанта стосовно нового строки.

Якщо держатель векселя, який згодився на внесення змін до тексту векселя, бажає зберегти відповідальність попередніх індосантів, він повинен отримати їх погодження. В іншому випадку, попередні індосанти несуть відповідальність на тому ж рівні, що і до внесення змін.

Ключовою умовою вексельного обігу є наявність грошового зобов'язання. Згідно зі статтею 13-1 даного закону, якщо вексель видано без наявності грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги або без умови проведення розрахунків із застосуванням векселів, або з вказанням суми платежу за векселем, яка перевищує зобов'язання трасата перед трасантом або векседавцем (у випадку переказного векселя - трасанта) перед

особою, кому має бути здійснений платіж, на юридичну особу - векселедавця (у випадку переказного векселя - трасанта) накладається штраф у розмірі від чотирьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Уповноважені особи податкових органів, державного фінансового контролю, Національного банку України та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку виконують розгляд справ і складання протоколів щодо порушення умов видачі векселя відповідно до закону.

У додаток до вищевказаного, зазначений закон встановлює такі положення:

1. Векселедавець має обов'язок вести реєстр виданих векселів відповідно до встановленого Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку порядку.

2. При втраті векселя, платіж може бути здійснений тільки при наявності права власності на нього, яке визначено відповідно до закону.

3. Використання векселів як внеску до статутного фонду господарського товариства заборонено.

Розділ II. Захист права власності на вексель у разі його втрати

Реалізація права на звернення до суду із заявою про визнання векселя недійсним і відновлення прав на нього

Згідно з Цивільним Процесуальним Кодексом України, право особи звернутися до суду з заявою про визнання векселів недійсними і відновлення прав на них забезпечується в положеннях пункту 6, частини 2, статті 293 та відповідних положеннях глави 7.

Згідно зі статтею 320, частиною 1 ЦПК, особа, яка втратила цінні папери або вексель, може звернутися до суду з заявою про їх визнання недійсними і відновлення своїх прав на втрачений цінний папір [9].

Судова практика загалом враховує як положення вітчизняного законодавства, зокрема ЦПК та закону про вексельний обіг, так і положення уніфікованого закону та позиції Верховного суду.

Наприклад рішення Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 28.12.2018 року у справі № 357/1103/18.

Товариство з обмеженою відповідальністю "Агроком" як Заявник у даній справі звернулося до суду з відповідною заявою. В основу свого звернення Заявник поклав факт укладення договору купівлі-продажу № 1 між ТзОВ "Агроком" та ТзОВ "Агрокомплекс" 26.02.2013 року. Відповідно до цього договору, ТзОВ "Агроком" отримало власність на простий вексель Серії АА 1685398 від 27.02.2013 року з номінальною вартістю 2 086 446,00 грн. та строком платежу 27.02.2018 року.

Проте, Рішенням Господарського суду Київської області від 10.09.2014 року по справі № 911/2710/14 цей договір було визнано недійсним.

Також варто зазначити, що незадовго перед ухваленням цього рішення був укладений новий договір купівлі-продажу цінних паперів під номером ЦП/01 від 05.03.2013 року. Згідно з цим договором, ТОВ "Агроком" продало цінні папери,

включаючи простий вексель Серії АА 1685398, Товариству з обмеженою відповідальністю "Віртуал".

Втім був визнаний рішенням Господарського суду Київської області від 11.06.2015 р. по справі № 911/1266/15 недійсним.

Зрештою, заявник просить суд визнати недійсним цей вексель, та відновити права нього шляхом зобов'язання ТзОВ «Агрокомплект» видати аналогічний простий вексель на вказану суму взамін.

Представники ТОВ "Агрокомплект" та ТОВ "Віртуал" не з'явилися на судові засідання, хоча час і місце слухання були повідомлені їм належним чином. Відповідно до встановленого ЦПК України трьохмісячного строку, векселедержателі не подали до суду ні вексель, ні заяву, що вони є держателями, а також жодних клопотань, заяв або заперечень у справі. Суду не надійшло жодних подань, що привело до прийняття рішення про задоволення заяви [10].

Певною мірою подібна ситуація простежується і в рішенні Голосіївського районного суду міста Києва від 18.03.2021 року у справі № 758/11404/19.

В цьому випадку заявник просив про визнання втрачених векселів недійсними та відновлення прав на них, але цього разу заяву було залишено без задоволення.

Судом встановлено, що заявником векселі було передано на зберігання ТОВ «Реммерс-Україна», що визнано заявником у заяві при зверненні до суду та підтверджено під час судового розгляду заявлених вимог по суті.

Таким чином, заявником, на власний розсуд, передано векселі іншій особі, що не може вважатись втратою цінного папера, адже такі дії вчинені заявником добровільно.

Крім цього, як вказує заявник, колишній директор ТОВ «Реммерс-Україна» допустив недбалість внаслідок якої оригінали векселів і були втрачені, а тому компанії Реммерс Группе АГ (Remmers Gruppe AG) місцезнаходження оригіналів векселів невідоме, що зумовило звернення до суду.

Разом з тим, заявником не долучено до матеріалів справи доказів такої втрати, не залучено до участі у справі у якості заінтересованої особи ТОВ «Реммерс-Україна» з метою отримання пояснень від останніх та відхилено пропозицію суду на стадії розгляду заяви залучити зазначене товариство до участі у справі.

У зв'язку з цим, наведені підстави не можуть слугувати підтвердженням факту втрати заявником цінних паперів, що є обов'язковою підставою для визнання таких векселів недійсними та відновлення судом прав на них.

Враховуючи викладене вище, вбачається, що заявником не доведено наявності юридичного факту втрати цінних паперів. Натомість наявні в матеріалах справи докази свідчать про їх добровільне передання заявником іншій особі та не вжиття заходів для встановлення обставин втрати векселів, а також їх повернення [11].

Задля узагальнення та стабілізації судової практики в цьому напрямку існує Постанова Пленуму Верховного Суду від 08.06.2007 «Про деякі питання практики розгляду спорів, пов'язаних з обігом векселів».

Нею встановлено наступне:

1) У відсутності спеціальних норм у вексельному законодавстві, до вексельних правочинів застосовуються загальні норми Цивільного кодексу з урахуванням їх особливостей.

2) При розгляді спорів, пов'язаних з обігом векселів, суди повинні перевіряти, чи відповідає документ формальним вимогам, які дозволяють вважати його цінним папером (векселем).

3) При вирішенні питання про наявність вексельних зобов'язань, судам слід звертати увагу на дотримання вимог вексельного законодавства щодо підписів осіб, зобов'язаних за векселем (їх скріплення печаткою та наявність необхідних даних, вказаних законом про вексельний обіг).

4) Будь-який переказний вексель, включаючи вексель, що виданий без прямого застереження про наказ, може бути переданий шляхом індосаменту. Якщо на векселі, що не має обмежень на його передачу за індосаментом, або на приєднаному до нього аркуші (алонжі), з'являється напис про передачу прав на вексель іншій особі, цей напис розглядається як індосамент, якщо з його змісту не випливає, що особа, яка вчинила такий напис, має намір передати права в загальноцивільному порядку (у порядку відступлення права вимоги). Крім того, усі положення про індосамент поширюються і на простий вексель.

5) При передачі прав за векселем в рамках спадкової маси, в складі майна підприємства, що було продано як єдиний майновий комплекс, при передачі прав до іншої юридичної особи в разі реорганізації юридичної особи, або при примусовому продажі векселя з публічних торгів, векселедержатель, який заявляє вимоги за таким векселем, повинен надати відповідні докази переходу цих прав. В зазначених випадках, відсутність напису у формі індосаменту на векселі, що свідчить про перехід прав, не є підставою для відмови в задоволенні вимог векселедержателя, якщо він надасть докази того, що цей документ перейшов до нього на законних підставах.

6) Особа, у якої знаходиться вексель, вважається його законним держателем, якщо її право на вексель ґрунтується на послідовному ряді індосаментів, навіть якщо останній з них є безіменним. При цьому затерті індосаменти вважаються недійсними.

Вказаний перелік особливостей не є вичерпним. У вказаному акті наявна ціла низка інших особливостей що повинні бути враховані судами при здійсненні судочинства у справах стосовно обігу векселів [1].

Підготовка до розгляду, розгляд і вирішення справ про відновлення прав на втрачені векселі у цивільному судочинстві

Процес підготовки справи такого характеру до розгляду в першу чергу полягає у подачі до суду заяви про визнання векселів втраченими та відновлення прав на них.

Справи такого типу є підсудними судам відповідно за місцем платежу або ж відповідно до розташування емітента цінного папера на пред'явника.

Відповідно до положень ЦПК, у заяві до суду щодо визнання втраченого цінного папера на пред'явника або векселя недійсним та відновлення прав на них, необхідно вказати наступну інформацію:

1) Ім'я і місце проживання заявника, а також найменування та місцезнаходження юридичної особи, яка є заявником.

2) Обставини, внаслідок яких цінний папір на пред'явника або вексель було втрачено.

3) Точну і повну назву емітента втраченого цінного папера на пред'явника, його реквізити, а для векселя - вид, номер бланка, суму векселя, дату і місце складання, строк та місце платежу, найменування векселедавця та інших осіб, які згідно з відомостями заявника є зобов'язаними за векселем, а також першого векселедержателя.

Суд, отримавши заяву, ухвалою приймає такі рішення:

1) Зробити оголошення про виклик держателя втраченого цінного папера на пред'явника або векселя до участі у судовому процесі.

2) Застосувати заборону на здійснення будь-яких операцій щодо втраченого цінного папера на пред'явника або векселя.

Ухвала, що стосується визнання втраченого цінного папера на пред'явника недійсним та відновлення прав на нього, негайно надсилається емітенту цього

папера. У разі, коли адреси зобов'язаних осіб за векселем відомі суду, а також у випадку, коли строк платежу за векселем ще не настав, ухвала також надсилається на адресу всіх нотаріусів відповідного нотаріального округу, де знаходиться місце платежу за векселем. Якщо вексель був пред'явлений до нотаріуса для вчинення протесту, згідно з ухвалою, яка забороняє будь-які операції з векселем, нотаріус зобов'язаний повідомити відповідний суд про пред'явлення векселя для вчинення протесту.

Починаючи з дня винесення ухвали суду, всі строки, передбачені законодавством щодо обігу втраченого цінного папера на пред'явника або векселя, призупиняються.

Інформація, що міститься у публікації про виклик держателя втраченого цінного папера на пред'явника або векселя, щодо яких була подана заява до суду, повинна включати наступні дані: ім'я та місце проживання заявника, найменування та місцезнаходження юридичної особи - заявника, повну та точну назву емітента втраченого цінного папера на пред'явника та його реквізити. Для векселя необхідно вказати вид, номер бланка, суму векселя, дату та місце складання, строк та місце платежу, найменування векселедавця та інших осіб, які зобов'язані за векселем, а також першого векселедержателя. У публікації також повинна бути пропозиція держателя втраченого цінного папера на пред'явника або векселя повідомити суд про свої права на цей цінний папір або вексель протягом тримісячного строку.

Ця публікація здійснюється за рахунок заявника в місцевій газеті, що знаходиться за місцезнаходженням емітента цінного папера або за місцем платежу векселя, а також у одному з офіційних друкованих видань.

Держателю втраченого цінного папера на пред'явника або векселя необхідно вчасно подати заяву до суду, який видав ухвалу, разом з самим цінним папером на пред'явника або векселем, щоб підтвердити своє право на нього.

Якщо держатель втраченого цінного папера на пред'явника або векселя подає заяву до суду, суд приймає ухвалу, в якій він відхиляє заяву про визнання втраченого цінного папера на пред'явника або векселя недійсним і відновлення прав на нього без розгляду. Ухвала також встановлює строк, протягом якого заявник повинен подати позов до держателя цього цінного папера на пред'явника або векселя для їх повернення в загальному порядку.

Заявник повинен подати позов до держателя втраченого цінного папера на пред'явника або векселя протягом двох місяців, як максимум.

Якщо заявник не подає позову до держателя втраченого цінного папера на пред'явника або векселя у встановлений судом строк, суд видає ухвалу про скасування заборони здійснювати будь-які операції з цінним папером на пред'явника або векселем.

Копія ухвали надсилається емітенту втраченого цінного папера на пред'явника.

Якщо протягом тримісячного строку, починаючи з дня публікації про виклик держателя втраченого цінного папера на пред'явника або векселя, не надійде відповідна заява, суд призначає розгляд справи.

Суд повідомляє заявника, емітента втраченого цінного папера на пред'явника або зобов'язаних осіб за векселем про день розгляду справи.

Після розгляду справи суд ухвалює рішення, яке може включати в себе визнання втраченого цінного папера на пред'явника або векселя недійсним або відмову в задоволенні заявленої вимоги.

Рішення суду про визнання втраченого цінного папера на пред'явника або векселя недійсним становить підставу для:

- видавання заявникові нового цінного папера на пред'явника замість визнаного недійсним;

- проведення визначених заявником операцій щодо цінного папера на пред'явника;
- здійснення платежу за векселем або видавання заявникові нового векселя замість визнаного недійсним;
- відновлення передавальних написів передбаченими зобов'язаними особами за векселем.

Рішення суду про визнання недійсним втраченого цінного папера на пред'явника або векселя публікується в тому ж порядку, що й публікація про виклик держателя втраченого цінного папера на пред'явника або векселя.

У випадку, коли суд приймає рішення про відмову в задоволенні заявленої вимоги, держатель цінного папера на пред'явника або векселя має право звернутися до суду з заявою про відшкодування збитків, які виникли через заборону здійснювати будь-які операції з цінним папером на пред'явника або векселем за рахунок заявника.

Держатель цінного папера на пред'явника або векселя, який з будь-яких причин не заявив своє право на цей цінний папір на пред'явника або вексель вчасно, може подати позов проти особи, якій було визнано право на цей цінний папір на пред'явника або вексель.

Віндикаційний позов як спосіб захисту прав власників векселів у разі їх втрати

Ще одним способом захисту прав власників втрачених векселів є віндикаційний позов.

Віндикаційний позов – спосіб захисту права власності, який полягає у витребуванні майна в особи з незаконного, без достатніх правових підстав, володіння.

Фактично, коли майно, що належить особі на праві власності, виходить із її законного володіння, застосовується спеціальний порядок витребування, який залежить від добросовісності особи, що набула таке майно.

У Цивільному кодексі передбачена умова, що якщо майно було набуто особою, яка не мала права на його передачу, іншою особою, яка не могла знати про незаконність набуття, вона вважається добросовісним набувачем, і власник може витребувати майно лише у таких випадках:

- а) майно було втрачене власником або особою, якій він передавав майно;
- б) майно було викрадене у власника або особи, якій він передавав майно;
- в) майно вибуло з володіння цих осіб проти їхньої волі будь-яким іншим способом.

Закон містить лише приклади витребування майна у добросовісного набувача, проте не описує їх вичерпно, до прикладу, випадок незаконного відчуження майна особою, якій власник передав майно на зберігання.

Винятком є ситуація, коли майно було отримане добросовісним набувачем безвідплатно, тоді у власника виникає право витребувати його у всіх випадках. Від добросовісного набувача не можна витребувати і гроші та цінні папери на пред'явника.

Власник має право витребувати майно від особи, яка свідомо знала, що незаконно набула його (недобросовісний набувач), у всіх випадках, крім цього, він може вимагати повернення всіх отриманих доходів від такого майна або будь-яких доходів, які могли бути отримані.

До вимог про витребування майна із незаконного володіння застосовується загальний строк позовної давності у три роки [12].

На практиці зустрічається і зворотня вимога відшкодування власником майна витрат, які були здійснені добросовісним та недобросовісним набувачем у зв'язку з утриманням такого майна.

Розділ III. Зарубіжний досвід правового регулювання векселів та порядку відновлення прав на них у разі втрати, та шляхи його застосування в Україні

Враховуючи унікальність правовідносин що впливають з особливостей вексельного обігу слід звернути увагу і на особливості правового регулювання подібних правовідносин у законодавстві інших країн.

В польському законодавстві діє такий акт як «Ustawa - Prawo wekslowe» (закон про вексельне право). По суті даний нормативно правовий акт – це закон від 1936 року що діє до сьогодні фактично з мінімальною кількістю змін, що є безпрецедентною ситуацією в польському правовому законодавстві [13].

Цей закон встановлює щодо обігу переказних векселів наступні особливості:

- Недотримання форми при оформленні переказного векселя матиме наслідком його невизнання як переказного (не вважатиметься переказним).
- У переказному векселі, що підлягає оплаті за пред'явленням або в певний час після пред'явлення, векселедавець може зарезервувати проценти на суму переказного векселя. У будь-якому іншому векселі таке застереження вважається ненаписаним (Процентна ставка повинна бути зазначена у векселі, якщо вона не зазначена, застереження про процентну ставку вважається неписаним. Відсотки нараховуються з дати видачі переказного векселя, якщо не вказано іншу дату).
- Переказний вексель повинен бути пред'явлений до оплати протягом одного року з моменту видачі однак експонент в свою чергу може вказати менший або довший термін, а індосанти можуть скоротити ці терміни.
- Векселедавець і акцептант, вексельне зобов'язання яких вичерпано внаслідок позовної давності або недобросовісності поведінки, зобов'язані перед векселедержателем, якщо вони безпідставно збагатилися на шкоду векселедержателю. Позов про безпідставне збагачення обмежений позовною

давністю в три роки, починаючи з дня закінчення строку вексельного зобов'язання.

Окремо слід відзначити, що польська законодавча площина ще й вирізняє таке поняття як «вексельна декларація», що являє собою укладений в обов'язковому порядку договір між векседавцем і платником [14].

Якщо ж звернутися до законодавства Франції, то там врегулювання цих правовідносин здійснює Code de commerce (щось на кшталт господарського кодексу, комерційний кодекс якщо дослівно) [15].

В цьому кодексі вимоги до форми векселів як простих так і переказних відповідають вимогам українського законодавства щодо форми цих векселів.

Унікальним моментом є те, що вексель може бути дисконтований (тобто проведення спеціальної кредитної операції яка полягає у придбанні векселя у законного тримача до настання терміну платежу за кошти з дисконтом – як правило – банком). Якщо так, то банк стає законним держателем векселя. Він переходить в права попереднього носія.

До речі доручення, що міститься в індосаменті довіреності, за законодавством французів не припиняється зі смертю довірителя або настанням його недієздатності.

Також його положеннями становлено, що невідповідність вимогам щодо форми векселя тягне за собою його недійсність [16].

Однак, незважаючи на те, що положення про вексель врегульовуються положеннями Комерційного Кодексу, справи стосовно вексельного обігу рахуються як справи цивільно-правового характеру і не є підсудними для господарських судів.

Якщо звертатися з такого роду питаннями до законодавства Німеччини, то тут в силі положення як раз таки цивільно процесуального кодексу (Zivilprozessordnung).

Він в своїх положеннях встановлює наступне:

- Позови за переказними векселями можуть пред'являтися як до суду за місцем платежу, так і до суду за загальним місцем юрисдикції відповідача (право альтернативної підсудності).
- Якщо кілька сторін, зобов'язаних сплатити векселі, пред'явлені спільно, крім суду за місцем платежу, юрисдикція справ поширюється на кожен суд, загальне місце юрисдикції якого належить одному з відповідачів (так само на правах альтернативної підсудності).
- Позов має містити заяву про те, що позов буде подано у вексельному процесі (пряма вказівка на спеціальний порядок розгляду).
- Строк виклику становить не менше 24 годин, якщо повістка вручається за місцем знаходження суду першої інстанції. У судовому процесі це принаймні три дні, якщо повістка вручається в іншому місці, яке знаходиться в районі суду першої інстанції або частина якого належить до його району.
- Для того, щоб додаткова вимога була прийнята до уваги, достатньо, щоб вона була зроблена достовірною (своєчасний протест не вимагається для підтримки вексельної вимоги – лише в межах 1-ї інстанції) [18].

Якщо звернутися до законодавства Естонії, то Цивільно процесуальне законодавство цієї країни відповідно положень параграфу 406 передбачає можливість документарного (або письмового) порядку розгляду справ що впливають з вексельних зобов'язань.

Розгляд справи у зазначеному порядку можливий лише за заявою особи що подала позов (позивача), та тільки у разі якщо сторонами у справі було подано достатньо документів або інших письмових доказів для всебічного встановлення всіх обставин справи та прийняття в подальшому рішення про задоволення чи відмову в задоволенні позовних вимог як таких.

Також як докази для перегляду справи в порядку письмового провадження допускаються пояснення сторін що були дані під присягою.

Інші докази окрім письмових документів (доказів) та пояснень сторін при розгляді в документарному порядку (порядку письмового провадження) не допускаються.

Для підтвердження вторинної вимоги, що впливає з векселя та чека, достатньо обґрунтувати позов.

Також, якщо провадження вже здійснюється в письмовому порядку позивач має право на подання клопотання до суду про зміну письмового порядку розгляду справи на звичайне позовне провадження [19].

Також вважаю за необхідне окремо звернути увагу на процесуальне законодавство такої країни як Грузія.

Цивільний процесуальний кодекс Грузії визначає низку особливостей стосовно захисту прав власності на вексель.

Перш за все це те, що зазвичай справи такого типу розглядаються в порядку спрощеного провадження. Звісно відповідно положень статті 297 цього кодексу особа (позивач) має право відмовитися від цього надавши перевагу загальному позовному порядку, але лише до завершення розгляду справи.

Аналогічно ЦПК Естонії тут як докази допускаються лише письмові докази (документи) та пояснення сторін. Подання інших доказів можливе, але потребує переходу від спрощеного до загального порядку позовного провадження.

Окремо слід відзначити що з'єднання позовів та подання зустрічного позову не є допустимим без все того ж переходу від спрощеного до загального позовного порядку провадження [20].

Враховуючи зазначене вважаю доцільним представити низку позицій щодо можливості застосування такого правового досвіду та подальших імовірних нововведень на їх підставі:

1. Врахувавши законодавство країни Польща можна було б розробити український варіант так званої «вексельної декларації». Це не лише розширить можливості розгляду та доказування у справах що впливають з вексельних зобов'язань, а й полегшить їх.

2. Враховуючи особливості судового розгляду Франції та ситуацію з судовою системою України вважаю доцільним забезпечити можливість судового розгляду певних справ стосовно вексельних зобов'язань в порядку господарського судочинства (це можуть бути наприклад спори виключно між юридичними особами). На мою думку, таке рішення сприятиме розвантаженню цивільних судів та більш рівномірному розподілі навантаження на судову систему, особливо судів першої інстанції.

3. Також звертаючи увагу на особливості цивільно-правового регулювання Грузії та Естонії щодо питання звернення до суду для вирішення спорів що виникають з питань пов'язаних з вексельним обігом, можливо варто приділити увагу щодо можливості сторін стосовно вимог про розгляд таких справ у спрощеному порядку чи в порядку письмового провадження, надавши їм таке право. Враховуючи, що ЦПК України не передбачає таких прав, це може спростити судовий розгляд таких справ як для суду так і для безпосередньо самих сторін.

Висновки

Вексельний обіг в Україні завжди займав важливе місце у сфері правового регулювання процесуальних питань.

Особливо це підтверджується фактом, що особливості правового регулювання, пов'язані з вексельним обігом, виокремлені в окремій главі цивільно-процесуального кодексу України. Проте, не можна стверджувати, що ці норми повністю оптимізовані для максимально ефективної роботи з таким типом справ.

Сучасна економічна модель розвитку України потребує нових і вдосконалених підходів до використання векселя як ключового інструменту вексельного обігу, а також поліпшення способів та засобів захисту інтересів суб'єктів, що залучені до таких правовідносин. Тому не дивно, що вексель, як засіб забезпечення та здійснення комерційного кредитування, залишається дуже актуальним під час фінансових криз, зокрема тривалих, оскільки це дозволяє максимально активізувати доступні ресурси внутрішнього ринку для економічного розвитку.

На щастя, на сьогодні в Україні спостерігається позитивна тенденція щодо реформування законодавчої бази та формування єдиної сталої судової практики. Це може вказувати на можливість поліпшення механізмів правового регулювання не лише в контексті вексельного обігу, але й в інших правових інститутах нашої країни.

Тим не менше, станом на сьогодні ще є чимало нюансів, що слід покращити, особливо якщо нам слід враховувати правову доктрину регулювання цих питань чинну для країн Європейського Союзу.

Але якщо врахувати викладені позиції, та думки окремих науковців з цього приводу все ж можливо буде привести модель правового регулювання у відповідність до максимально ефективного регулювання не просто на рівні

національного законодавства, але й в процедурі судового вирішення похідних справ і формування в подальшому єдиної судової практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постанова Пленуму Верховного Суду № 5 від 08.06.2007 «Про деякі питання практики розгляду спорів, пов'язаних з обігом векселів» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-07#Text> (дата звернення: 21.05.2023)
2. Закон України № 2374-III від 05.04.2001 «Про обіг векселів в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2374-14#Text> (дата звернення: 21.05.2023)
3. Закон України № 3480-IV від 23.02.2006 «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (дата звернення: 21.05.2023)
4. Женевські конвенції (вексельні та чекові) URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97_\(%D0%B2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96_%D1%82%D0%B0_%D1%87%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97_(%D0%B2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96_%D1%82%D0%B0_%D1%87%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96)) (дата звернення: 21.05.2023)
5. Закон України № 2121-III від 07.12.2000 «Про банки і банківську діяльність» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 21.05.2023)
6. Вексель // Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. — Київ : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. — 504 с. (дата звернення: 21.05.2023)
7. УНІФІКОВАНИЙ ЗАКОН про переказні векселі та прості векселі – (Додаток I до Конвенції, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_009#n46 (дата звернення: 21.05.2023)
8. РІШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОМІСІЇ З ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ФОНДОВОГО РИНКУ № 1681 від 03.09.2013 Про затвердження Положення

про вимоги до стандартної (типової) форми виготовлення вексельних бланків
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1639-13#n68> (дата звернення:
21.05.2023)

9. Цивільний Процесуальний Кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n8405> (дата звернення: 21.05.2023)

10. рішення Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 28.12.2018 року у справі № 357/1103/18. (дата звернення: 21.05.2023)

11. рішення Голосіївського районного суду міста Києва від 18.03.2021 року у справі № 758/11404/19. (дата звернення: 21.05.2023)

12. Цивільний Кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 21.05.2023)

13. Вексельне право в Польщі (пол. - Prawo wekslowe w Polsce. Podstawowe informacje) URL: <https://www.profinfo.pl/blog/prawo-wekslowe-w-polsce-podstawowe-informacje/> (дата звернення: 21.05.2023)

14. Польській закон про вексельне право (пол. - Dz.U. 1936 nr 37 poz. 282) URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19360370282> (дата звернення: 21.05.2023)

15. Вексель визначення та індосамент (франц. - Billet à ordre : définition et endossement) URL: <https://www.capital.fr/votre-argent/billet-a-ordre-1355151> (дата звернення: 21.05.2023)

16. Комерційний кодекс Франції (Code de commerce) URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000005634379/LEGISC TA000006133190/#LEGISC TA000006133190 (дата звернення: 21.05.2023)

17. Індосамент URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82> (дата звернення: 21.05.2023)

18. Цивільний процесуальний кодекс Німеччини (Zivilprozessordnung) URL: <https://www.gesetze-im->

internet.de/zpo/BJNR005330950.html#BJNR005330950BJNG069702301 (дата звернення: 21.05.2023)

19. Цивільний процесуальний кодекс Естонії (Tsiviilkohtumenetluse seadustik (lühend - TsMS)) URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/111032023031> (дата звернення: 21.05.2023)

20. Цивільний Процесуальний Кодекс ГРУЗІЇ (Ru) URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/29962?publication=156> (дата звернення: 21.05.2023)